

Anu Lahtinen, *Sopeutuvat, neuvottelevat, kapinalliset. Naiset toimijoina Flemingin sukupiirissä 1470–1620*, (Bibliotheca Historica 108), Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki 2007. 241 s.

Anu Lahtisen tämän vuoden kesäkuussa Turun yliopiston humanistisessa tiedekunnassa tarkastettu väitöskirja vie ensi lehdillään lukijan Turun linnan Kuninkaansaliin Albert Edelfeltin teoksen *Kaarle-herttua herjaa Klaus Flemingin ruumista* (1872) ääreen. Yksi tunnetun maalauksen keskushahmoista on Ebba Stenbock, Klaus Flemingin puoliso, leski.

Ebba Stenbock ja muut Flemingin sukupiirissä vuosina 1470–1620 eläneet naiset ovat Anu Lahtisen tutkimuksen kohteena. Lahtinen määrittelee, aikalaisten käsityksiä onnistuneesti noudattaen, *sukupiirin* ja *sukulaisuuden* laajaksi sosiaalisesti verkostoksi, jota kohtaan sekä naisilla että miehillä oli velvoitteita. Tutkimuksen keskiössä ei siis ole yksittäisen suvun menneisyys sinänsä, eivätkä tarkat sukulinjat tai sukulaisuusasteiden analyysit. Väitöskirjan liitteenä olevat sukupuut antavat kiinnostuneille tarvittaessa tietoja eri sukujen, sukulinjojen ja perheiden välisistä suhteista ja niihin kuuluvista henkilöistä.

Albert Edelfeltin edellä mainittu teos rytmittää kirjan kuvitusta kolmena versiona, ensinnä alkuperäisessä muodossaan, toiseksi kouluissa käytettynä opetustauluna ja kolmanneksi Helene Schjerfbeckin uudelleentulkintana. Yhtä lailla rytmittää Ebba Stenbockin hahmo väitöskirjan tekstiä ja analyysiä tunnistettavana, useissa lähteissä ja varsinkin uuden ajan kirjallisuudessa voimakkaaksi kuvattuna naisena.

Ebba Stenbock tulee esiin puolisonsa rinnalla, Kaarle-herttuan 'uhmaajana' ja äitinä. On ollut hyvä ratkaisu valita yksi keskeinen naishahmo, josta on riittävästi tietoja, niin että väitöskirjassa esiintyviä lukuisia naisia – joista läheskään kaikista ei ole yhtä runsaasti tietoja – voi verrata häneen. Kirjan kuvitus rajaa onnistuneesti myös väitöskirjassa esiintyvien naisten elämänpiirin, linnojen ja kartanoiden maailman. On kyse aatelisnaisista, jotka elivät keskiajan ja uuden ajan alun taitteessa – Lahtisen valitsemaa termiä käyttäen: esimodernina aikana.

Lahtinen on ottanut tehtäväkseen analysoida näiden naisten toimivallan rajoja ja mahdollisuuksia vallan käyttäjinä, vallan kohteina ja vallan vastustajina. Analysointi tapahtuu naishistorian lähtökohdista, tarkastellen naisia tavoitteellisina toimijoina, jotka pyrkivät vaikuttamaan omiin elinehtoihinsa aikakautensa kulttuurin asettamissa rajoissa. Lahtinen hakee aatelisnaisten oman elämän keskeistä viitekehystä, ei niinkään sitä, mikä merkitys naisilla oli valtaverkostojen miehille tai mikä naisten rooli oli miehisillä valtakentillä.

Lahtisen lähdeaineistona ovat naisten tuottamat kirjeet, joita hän on jäljittänyt sekä Ruotsin että Suomen keskeisistä arkistoista. Keskiajan ja uuden ajan alun lähdeaineisto on, kuten hän toteaa, järjestetty ja sitä on tutkittu erityisesti valtionmuodostuksen, hallintohistorian ja poliittisen historian näkökulmista. Naisten tuottamia ja heistä kertovia lähteitä on lähdeaineistossa huomattavasti niukemmin kuin miesten tuottamia. Lahtinen on käyttänyt lähteitä luontevasti ja taiten. Lähdeviitteet ovat huolellisia ja tarkkoja, ja niihin sisältyy lisätietoja, joiden avulla tulevienkin tutkijoiden on helppo hakeutua juuri näiden asiakirjojen ääreen: esimerkiksi sivun 28 viitteessä 100 Lahtinen normaalien arkistotietojen ja signumin lisäksi kertoo, että Katarina Flemingin kirjeet Axel Oxenstiernalle on aakkostettu hänen puolisonsa Erik Klasson Bielken mukaan.

Osa lähteistä, kirjeistä, on säilynyt vain kopioina, joihin kenties on otettu mukaan vain osa alkuperäisen asiakirjan tekstistä. Oman ongelmansa aiheuttaa aikakauden kirjallisen kulttuurin ilmaisujen muodollisuus. Kirjeissäkin käytetään totuttuja kaavoja ja muodollisia fraaseja. Puhuttelumuodot noudattavat tiettyä fraseologiaa nekin. Ei ollut samantekevää, miten ja mihin sävyyn kirjeen vastaanottajaa puhuteltiin, ja tätä voi käyttää hyödyksi kirjeitä analysoidessa, kuten Lahtinen on tehnyt. Kuninkaan ja kuningattaren edessä aatelinenkin oli poloinen ja alamainen, säätyveljelleen ja -sisarelleen veli tai sisar ja hyvä ystävä, voudilleen tai palvelijalleen ankara herra tai rouva.

Lahtinen esittelee Flemingin suvun naiset ensin aviovaimoina eli puolisoina, sen jälkeen erillisissä luvuissa äiteinä, sisarina ja suojatteina. Hän on hakenut lähdeaineistostaan mainintoja aviovaimojen antamista neuvoista ja vaikutusvallasta. Mainintoja on niukasti, mutta ne antavat vaikutelman, että aviopuolisot neuvottelivat keskenään niin perheen talouteen kuin miehen viranhoitoon ja politiikkaankin liittyvistä kysymyksistä. Lahtinen katsoo kotitalouden ja viranhoidon linkittymisen toisiinsa luoneen yhteyden, jonka kautta aatelisrouvalla saattoi olla jossakin määrin vaikutusvaltaa miehensä viranhoitoon ja hänen tekemiinsä ratkaisuihin. Omissa tutkimuksissani¹ olen tutustunut Ruotsin valtionhoitaja Sten Sture vanhemman (vallassa 1470–1497, 1501–1503) ja hänen puolisonsa Ingeborg Åkesdotterin (Tott) kirjeisiin sekä Metta Ivarsdotterin (Dyre) kirjeisiin puolisolleen, Ruotsin valtionhoitaja Svante Nilssonille (vallassa 1507–1512). Kummankin avioparin kirjeistä voi tehdä saman johtopäätöksen, jonka Lahtinen on tehnyt omasta aineistostaan. Metta Ivarsdotter välittää kirjeissään innokkaasti tietoja ja esittää mielipiteitään ja vetoamuksia puolisolleen. Sten Sture vanhemman ja Ingeborg Åkesdotterin kirjeet ovat heidän pitkään jatkuneen avioliittonsa loppupuolelta, ajalta vähän ennen Sten Sture vanhemman kuolemaa, ja niissä näkyy selkeästi, miten puolisot ovat täysin luottaneet toistensa arvioihin, tiedonantoihin ja toimintaan. Mutta kuten Lahtinen toteaa, aviovaimon roolia neuvontajana ei tule liioitella: puolison toimintaan ja päätöksiin pyrkivät neuvoillaan vaikuttamaan useat henkilöt ja niihin vaikuttivat monet, mm. taloudelliset syyt. Neuvottelijoiksi aviovaimoja kuitenkin voidaan kuvata.

Aatelisnaisen leskeysaikaa Anu Lahtinen tarkastelee mm. edellä mainitun Ebba Stenbockin kautta. Puolison kuoleman jälkeen käydyssä valtataistelussa hän on todennut kahden rinnakkaisen valtajärjestelmän läsnäolon: pääosin miesten alueeksi määrittyvän poliittisten instituutioiden ja viranhallinnon alueen ja toisaalta perheeseen ja sukuun paikantuvan vallan, jossa naisellakin oli paikkansa. Ebba Stenbockilla oli puolisonsa kuoleman jälkeen valtaa myös Turun linnassa. Ebba lienee ollut viimeisiä aatelisrouva, jotka käyttivät leskivaltaa paikallisessa linnassa. 1600-luvulla voimistuvassa virka-aatelin hoitamassa keskushallinnossa ei enää ollut tilaa itsenäisille linnanpäälliköille tai heidän leskirouvilleen.

Väitöskirjan kaksi lukua keskittyy esittelemään äitien ja lasten suhteita, "Äidillistä hoivaa sukuverkostossa" ja "Tyttärellisiä palveluksia", sekä

¹ Ks. erit. Tuula Hockman, *Kolmen polven perilliset. Ingeborg Aakentytär (Tott) ja hänen sukunsa (n. 1460–1507)*, (Bibliotheca Historica 104), Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki 2006.

sisarusten välisiä suhteita. Lähdeaineisto kertoo usein konfliktitilanteista, esimerkiksi taloudellisista syistä syntyneistä, mutta myös sukulaisuuden ja kiintymyksen pohjalta syntyneistä verkostoista. Sisarusten yhteydenpito ja yhteistyö oli tärkeä osa sukupiirin ja perheen toimintaa. Luostariin vetäytyneiden sisarten kohtaloiden ja aseman esittely sopii juuri tätä aikakautta käsittelevään tutkimukseen. Yksi näistä oli Valborg Joakimsdotter (Fleming), Naantalin birgittalaisluostarin abbedissa, joka kävi viivytystaistelua luostarinsa puolesta. 1530-luvun puolivälissä Valborg näyttää luopuneen abbedissan tehtävistä ja poistui luostarista. Valborgista tuli nyt sukunsa naimaton suojatti. Hänellä ei edes ollut omia maita, joiden tuloilla elää, koska hän oli luopunut niistä luostariin mennessään.

Erittäin ilahduttavaa on, että Valborg Joakimsdotterin lisäksi muutkin 'suojatit, kiistakumppanit ja luottopalvelijat' ovat päässeet mukaan tähän tutkimukseen. Kyseessä ovat aatelisen – Flemingin – suvun piirissä eläneet henkilöt, jotka eivät kuuluneet suvun sisäpiiriin ja jotka olivat riippuvaisia ylempiensä suosiosta ja hyvästä tahdosta. Näihin suojatteihin kuuluivat esimerkiksi kasvatteina olleet orvoiksi jääneet sukulaistyöt, jotka eivät, toisin kuin Valborg, välttämättä olleet täysin varattomia, mutta jotka tarvitsivat suojelijaa, ja heidän lisäksi luottopalvelijat.

Lahtinen hahmottaa väitöskirjassaan aatelisten naisten elämänpiiriä todeten, että aikakauden hierarkiat rajasivat sitä ja myös heidän itseymmärrystään. Naisten toimijuus ja vaikutusvalta paikantui useimmiten heidän rooleihinsa kotitaloudessa, perheessä ja sukupiirissä – siis alueelle, joka ei ollut niin kiinteästi kirjallisen asiakirjakulttuurin piirissä kuin miehinen virkahallinto ja jota siksi on vaikeampi tavoittaa. Myös tämä elämänpiiri oli hierarkkinen. Aviosäädystä, iästään ja syntyperästään riippuen naiset sijoittuivat tässä hierarkiassa eri kohtiin, mikä merkitsi vaihtelevia toimintamahdollisuuksia.

1500-lukua on aiemmassa tutkimuskeskustelussa usein pidetty murroskohtana, ja sen vuoksi on hyvä, että Anu Lahtinen myös pohtii, muuttuiko naisten asema tutkittuna aikana. Hän pitää Judith M. Bennettin ja Anu Pylkkäsen tavoin ilmeisenä,² että naisten toiminta niin keskiajalla kuin uuden ajan alussakin painottui kotitalouteen ja siellä usein hierakkisesti

² Ks. esim. Judith M. Bennett, 'Medieval Women, Modern Women: Across the Great Divide', teoksessa David Aers toim., *Culture and History 1350–1600. Essays on Communities, Identities and Writing*, Harvester Wheatsheaf: Hertfordshire–New York, 1992; ja Anu Pylkkänen, *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet. Nainen ja maatalous oikeuskäytännön valossa 1660–1710*, Lakimiesliiton kustannus: Helsinki, 1990; *idem.*, 'Avioliiton historiaa', teoksessa Pia Letto-Vanamo toim., *Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen*, Gaudeamus: Helsinki 1992.

alisteiseen asemaan. Muutoksiakin on havaittavissa. Reformaatio vei naisilta mahdollisuuden luostarielämään, joten perheen ja avioliiton merkitys naisten elämässä korostui entisestään. Aikakauden sukulaisuus- ja perhekäsitys muuttui. Aatelisoikeuksien, vaakunakuvan ja sukunimen periytymistä mieslinjassa alettiin korostaa. Samaan aikaan virkahallinto kasvoi merkittävämmäksi sukuun ja perheeseen paikantuvan vallan kustannuksella. Tässä hallinnossa naisilla ei ollut samanlaista vaikutusvaltaa kuin suvussa ja perheessään. Perheiden ja sukupiirien verkostot sekä politiikan ja aatelistalouksien kytkökset säilyttivät kuitenkin osan merkityksestään.

Anu Lahtisen tekstissä on runsaasti suoria lainauksia aatelisnaisten kirjeistä, ja hän on itse suomentanut lainaukset. Sanavalinnoissa on joitain suorastaan riemastuttavia oivalluksia. Siten esimerkiksi 'turvattoman lesken' retoriikkaan kuuluva *jag fattig kvinna* on suomennettu *poloiseksi naiseksi*. Suomennokset ovat kaiken kaikkiaan hyvin onnistuneet. Väitöskirjan kieli on muutoinkin sujuvaa ja johdattaa lukijaa miellyttävästi tähän "sopeutuvien, neuvottelevien ja kapinallisten" aatelisnaisten maailmaan ja verkostoon.

Tuula Hockman, FT
Tampereen yliopisto, Historiatieteen laitos
tuula.hockman[at]uta.fi